

Л. Б. Баранник, доктор економічних наук,
завідувач кафедри оподаткування
Університету митної справи та фінансів
А. В. Овчинников, аспірант Університету
митної справи та фінансів

ПОДАТКОВА РЕФОРМА ЯК ЗАПОРУКА БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

Розглянуто актуальні питання оподаткування в Україні. Стверджується, що головним у покращанні стану державних фінансів є проведення справжньої податкової реформи, спрямованої на встановлення таких принципів оподаткування, які б поєднували ідею як фіскальної ефективності, так і регульованих механізмів для економічного зростання. Зроблено акцент на подальшому реформуванні податкового законодавства, зокрема вдосконаленні Податкового кодексу України. Досліджено стан податкового навантаження як ключової проблеми існування перекосів у практиці стягнення податків. Проаналізовано динаміку податкових надходжень до зведеного бюджету. Запропоновано ряд подальших векторів руху податкової реформи, зокрема дерегуляція (децентралізація), декриміналізація (боротьба з корупцією), соціальна справедливість (система прогресивного оподаткування) і політична воля.

Ключові слова: бюджет; податки; реформа; безпека; дефіцит.

The article deals with current issues of taxation in Ukraine. The purpose of the article is to clarify the question of how important now is to further tax reform to achieve fiscal security and financial stability in the country. It is alleged that a major improvement in public finances is tax reform, aimed at establishing the principles of taxation, as the unifying idea of fiscal efficiency and regulatory mechanisms for economic growth. Emphasis is placed on the further reform of tax legislation, in particular the improvement of the Tax Code of Ukraine. We investigate the state of the tax burden as a key problem of the existence of distortions in the practice of collecting taxes. The dynamics of tax revenues to the consolidated budget are analyzed in the article. A number of motion vectors further tax reform, in particular, deregulation (decentralization), decriminalization (fight against corruption), social justice (establishment of progressive tax system) and political will are proposed in the article.

Key words: budget; taxes; reform; safety; deficit.

Постановка проблеми. Проведення демократичних перетворень у країні значною мірою пов'язано зі станом бюджету держави, через який акумулюються кошти для фінансування пріоритетних напрямів розвитку економіки та суспільства. Податки – головне джерело наповнення бюджету. Від них залежить спроможність бюджету фінансувати виконання поточних завдань і стабільний економічний розвиток країни в довгостроковій перспективі.

Важливість дослідження проблематики податкової системи в Україні в умовах сучасного етапу трансформації економіки пояснюється тим, що протягом багатьох років

© Л. Б. Баранник, А. В. Овчинников, 2016

Україна має дефіцитний державний бюджет, а це потребує залучення додаткових ресурсів у вигляді зовнішніх і внутрішніх запозичень, грошової емісії, що негативно впливає на рівень бюджетної та, відповідно, соціальної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів оподаткування, у тому числі проведенню реформи податкової системи, присвячено праці вітчизняних учених Є. Богатирьової, З. Варналія, О. Гурнака, Ю. Іванова, А. Крисоватого, І. Луніної, І. Лютого, А. Соколовської, Л. Тарангул та ін. Водночас тривають дослідження бюджетної проблематики. Зокрема Т. Боголіб, С. Буковинський, С. Булгакова, О. Василик порушують питання управління бюджетними коштами та бюджетного впливу на гармонізацію інтересів суспільства. О. Кириленко, Л. Лисяк, В. Опарін, В. Федосов, І. Чугунов активно працюють над питаннями вдосконалення бюджетної політики. Державні фінанси та проблему реформування міжбюджетних відносин досліджує І. Луніна. Державний бюджет і бюджетна стратегія є предметом наукового пошуку А. Ватульова. Вивченню питань бюджетної безпеки присвячено праці З. Варналія, С. Онищенко та ін.

Незважаючи на наявність вагомих наукових розвідок зазначених авторів, існує гостра потреба в поглибленні досліджень за цими напрямками, оскільки незакінченість реформи податкової системи заважає нормальному наповненню бюджету й реалізації стратегічних завдань розвитку країни.

Мета статті – з'ясувати, наскільки важливе наразі подальше проведення податкової реформи для досягнення бюджетної безпеки та фінансової стабілізації в країні.

Виклад основного матеріалу. Загальні положення теорії податків визначено економічною думкою. Податкова реформа – поняття більш “прагматичне”, тому не можна сформулювати аксіоматичні правила її проведення. Як влучно, на нашу думку, зазначає О. Гурнак, цілісна теорія податкових реформ ще не сформована, але простежується декілька підходів до її дослідження. “Найбільш поширеним ... є підхід на основі теорії оптимального оподаткування, яка є невід’ємною складовою неокласичної теорії економіки ... Дослідження оподаткування в рамках цієї теорії проводиться на основі його впливу на функцію суспільного добробуту (social welfare function). При цьому на суспільний добробут впливають як економічна ефективність податків, так і відповідність їх сформованим уявленням про соціальну справедливість”, – зауважує автор [1]. Податкові реформи передбачають реалізацію заходів, що спрямовані на досягнення певного компромісу між економічною ефективністю і соціальною справедливістю [1]. Другий підхід, наголошує О. Гурнак, – макроекономічний, у рамках якого податкові реформи розробляються з метою певного впливу на окремі макроекономічні показники (рівень ВВП, темпи економічного зростання національної економіки тощо). Дослідження проводяться на основі емпіричного методу, широко використовується економічне моделювання ... [1]. На нашу думку, може бути й третій погляд на те, як здійснювати податкові реформи. Цей підхід поєднує в собі два перші. Податкові реформи успішні лише тоді, коли вони позитивно впливають на соціально-економічний розвиток. Інакше кажучи, податкова реформа має гармонійно вписатися у формування податкового менталітету платників податків, не протистояти їхнім інтересам, тоді вона й спрацює на позитивний результат.

Шведський економіст Андерс Ослунд, старший науковий співробітник Атлантичної ради США у Вашингтоні, автор книги “Україна: Що пішло не так і як це виправити”, вважає, що “Україні потрібна радикальна, але розумна податкова реформа”. На його думку, мета податкової реформи в Україні така. По-перше, “наповнення бюджету ...”, по-друге, необхідно спростити і декриміналізувати податкову систему. Тому слід зменшити кількість податків і повернути їх адміністрування в правове поле. По-третє, уні-

фікувати різні податкові ставки і закрити всі можливі лазівки. Зокрема, знизити нарахування на заробітну плату і податки, що належать до витрат на робочу силу” [2]. Можна тільки погодитися з цією думкою.

Щоб зрозуміти, наскільки важлива для України податкова реформа, проаналізуємо роль податкових надходжень у формуванні бюджету протягом 2010–2014 рр. (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Динаміка доходної частини зведеного, державного та місцевих бюджетів України протягом 2010–2014 рр.

Показники	Роки					Відхилення 2014 р. від 2010 р.	
	2010	2011	2012	2013	2014	абсолютне, млрд грн	відносне, %
ВВП, млрд грн	1082,6	1316,6	1408,9	1454,9	1566,7	484,2	44,7
Доходи зведеного бюджету, млрд грн	314,4	398,3	445,5	442,8	455,9	141,5	45,0
Доходи державного бюджету, млрд грн	233,9	311,8	344,7	337,6	354,8	120,9	51,7
Доходи місцевих бюджетів, млрд грн	80,5	86,5	100,8	105,2	101,1	20,6	25,6
Частка доходів зведеного бюджету у ВВП, %	29,0	30,3	31,6	30,4	29,1	0,1	0,3
Частка доходів державного бюджету у ВВП, млрд грн, %	21,6	23,7	24,5	23,2	22,6	1,0	4,6
Темп зростання ВВП, у % до попереднього року	–	121,6	107,0	103,3	107,7	–	–
Темп зростання доходів зведеного бюджету, у % до попереднього року	–	126,7	111,9	99,4	103,0	–	–
Темп зростання доходів державного бюджету, у % до попереднього року	–	133,3	110,6	97,9	105,1	–	–
Темп зростання доходів місцевих бюджетів, у % до попереднього року	–	107,5	116,5	104,4	96,1	–	–

* Джерело: розраховано автором за [3–7].

Дані табл. 1 свідчать, що у 2010–2014 рр. номінальний ВВП країни збільшився на 484,1 млрд грн, або на 44,7 %. При цьому доходи зведеного бюджету зросли на 141,5 млрд грн, або на 45,0 %, державного бюджету – на 120,9 млрд грн, або 51,7 %. Це зумовило й відповідне зростання частки державного бюджету у ВВП з 21,6 % у 2010 р. до 22,6 % у 2014 р. Доходи місцевих бюджетів за цей період зросли на 20,6 млрд грн, або на 25,6 %. Проте темпи зростання наведених показників не були високими.

Динаміка податкових надходжень до зведеного бюджету (табл. 2) показує, що у 2014 р. їх частка становила 74,8 % у всіх доходах зведеного бюджету, вона зросла на 0,2 % порівняно з 2010 р. Найбільшою ця частка була в 2011 р. (84,0 %). Якщо порівняти темпи зростання податкових надходжень до зведеного бюджету за 2011 р. і впродовж наступних років, то зниження очевидне. Однак така тенденція не завжди свідчить про послаблення податкового навантаження.

Таблиця 2

**Динаміка доходів і податкових надходжень до зведеного бюджету України
у 2010–2014 рр.**

Показники	Роки					Відхилення 2014 р. від 2010 р.	
	2010	2011	2012	2013	2014	абсолютне, млрд грн	відносне, %
Доходи зведеного бюджету, млрд грн	314,4	398,3	445,5	442,8	455,9	141,5	45,0
Податкові надходження до зведеного бюджету, млрд грн	234,5	334,7	360,6	354,0	341,0	106,5	45,4
Питома вага податкових надходжень у доходах зведеного бюджету, %	74,6	84,0	80,9	80,0	74,8	0,21	–
Темп зростання податкових надходжень до зведеного бюджету, у % до попереднього року	–	142,7	107,7	98,2	96,3	–	–

*Джерело: розраховано автором за [3–8].

Податкове навантаження на економіку в 2010–2014 рр. подано в табл. 3. Воно може бути помірним або надмірним. Помірне не спричиняє “болісного” тиску на платників, надмірне – навпаки. Часто під податковим навантаженням розуміють податковий тягар або тиск. Тому більшість авторів починає свою аргументацію на користь реформи саме з дослідження цієї проблеми.

Таблиця 3

Динаміка рівня податкового навантаження на економіку України в 2010–2014 рр.*

№ з/п	Показники	Роки					Відхилення 2014 р. від 2010 р.	
		2010	2011	2012	2013	2014	абсолютне, млрд грн	відносне, %
1	ВВП, млрд грн	1082,6	1316,6	1408,9	1454,9	1566,7	484,1	44,7
2	Податкові надходження до зведеного бюджету, млрд грн	234,5	334,7	360,6	354,0	341,0	106,5	45,4
3	Частка податків у ВВП, % (гр. 2/гр. 1 x 100 %)	21,66	25,42	25,59	24,33	21,77	0,11	–
4	Страхові внески**, млрд грн	119,34	150,21	157,98	166,86	165,92	46,58	–
5	Податкове навантаження на підприємства України,** %	32,7	36,8	30,7	29,5	28,5	– 4,2	–
6	Темп зростання податкового навантаження, у % до попереднього року	–	112,5	83,4	96,1	96,6	–	–

* Джерело: розраховано автором за [3–8].

** Джерело: [9].

Термін “податковий тягар” у тлумачних виданнях означає: “ступінь, рівень економічних обмежень, що накладаються на платників податків, які обумовлені відраху-

ванням коштів на сплату податків, відволіканням їх від інших можливих напрямів використання” [10, 158]. Вітчизняний учений А. Соколовська визначає категорію “податкове навантаження” як ефекти впливу податків на економіку в цілому та на окремих платників, пов’язані з економічними обмеженнями, що виникають у результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їх використання” [11]. Проте цікаво, як його обчислити, за якою методикою? Чи може бути певна норма, чи для кожної країни вона повинна мати своє власне значення? Загалом вітчизняна наукова думка визначилася, що податкове навантаження реалізується на таких рівнях:

- податковий тиск податкових важелів;
- податковий тиск усієї сукупності податків, зборів і платежів;
- використання механізму пільг (надання пільгових кредитів, дотацій), при цьому податковий тиск перекладається з одних платників податків на інших;
- використання податкової техніки, яка посилює податковий тиск на платника податку. Наприклад, авансові платежі, що передбачають сплату податку платником до моменту отримання результатів його господарської діяльності [10, 109–110].

У наукових публікаціях існує декілька підходів до оцінки податкового навантаження. Деякі автори використовують так званий податковий коефіцієнт, або рівень податкового навантаження, який розраховується як відношення суми сплачених податків до ВВП [12, 14–15], інші розраховують це відношення, додавши до суми сплачених податків обов’язкові відрахування на соціальне страхування [9], тобто як фіскальне навантаження.

О. Ю. Буцька зазначає, що “оцінка податкового навантаження має здійснюватися насамперед на мікрорівні, оскільки сума сплачених податків є додатковими витратами суб’єкта підприємництва”, отже, загальна методика оцінки податкового навантаження на мікрорівні має враховувати співвідношення між сумою податкових витрат (як суб’єктів підприємництва, так і фізичних осіб) та суми скоригованих доходів (за мінусом непрямих податків)” [13].

Показник частки податкових надходжень у ВВП (у табл. 3 це показник у третьому рядку), на нашу думку, означає навантаження. Але для того щоб охарактеризувати його вплив, треба визначитись із нормою, а це досить складно. Вона може бути різною для кожного відрізка часу та для кожної країни через специфіку її розвитку. Л. Голишевська і Н. Скробач вважають, що частка податкових надходжень у ВВП та податкове навантаження – не одне й те саме [14]. Науковці пояснюють це тим, що офіційний ВВП в Україні – це приблизно лише половина реально отриманих у вітчизняній економіці господарських результатів, а також причина неврахування у ході обчислення податкового коефіцієнта суми витрат, пов’язаних зі справлянням податків [14; 15]. Використовувати обчислення податкового коефіцієнта з урахуванням таких витрат важко, проте воно допомогло б виявити причини незадоволення суб’єктів господарювання та громадян, адже пригнічують не стільки самі суми сплачуваних податків, скільки їх численність, заплутаність податкового законодавства, соціальна несправедливість тощо [10, 14–15].

Отже, через різне розуміння сутності поняття різні автори використовують різні дані щодо податкового навантаження на економіку (навіть за один і той же рік) [12; 16]. Якщо рівнем податкового навантаження вважати частку податкових надходжень до ВВП, то за цим показником, наприклад 21,77 % у 2014 р., виходить, що Україна входить до однієї групи з такими розвиненими країнами, як Люксембург (20,2 %), Кіпр (23,2 %), Ірландія (25,9 %) [17]. А це насправді не так, що підтверджується міжнародними дослідженнями.

Щорічно Світовий банк і аудиторська компанія PwC у рамках рейтингу Doing Business проводять дослідження податкових систем у всьому світі. У рейтингу визначається загальний рівень податкового навантаження (Total Tax Rate, далі – TTR). При цьому враховується кількість податкових платежів (number of payments), час, необхідний на їх сплату (time to comply), та загальне податкове навантаження на середнє підприємство, що не має податкових пільг (corporatе income tax total). У 2015 р. Україна посіла 107-ме місце в рейтингу податкового навантаження серед 189 економік, піднявшись за рік лише на один пункт (108-ме місце у 2014 р.) й опинившись між Ганою та Республікою Фіджі. При цьому TTR в Україні становив 52,9 % (середній у світі – 40,9 % (2013 р.); час на сплату податків дорівнює 350 год (середній у світі – 264 год (2013 р.), а кількість податків – 5 (середній у світі – 25,9 (2013 р.) [18, 1]. Отже, якщо, згідно з рейтингом за TTR, Україна посідає, як зазначено, аж 107-ме місце, то Грузія на 40-му місці (16,4 %), Вірменія – 41-му (19,9 %), Росія – 47-му (47 %), Білорусь – 63-му (51,8 %), Молдова – 78-му (40,2 %), Узбекистан – 115-му місці (41,1 %) [18, 1, 37, 132, 142, 154, 158, 162, 166]. Крім того, фахівці Світового банку обчислюють ще такі індикатори, як податки на працю, на прибуток тощо. Відповідно, значення цих індикаторів в Україні становить 43,1 %; 9,7 %; 0,1 % [18, 142, 158]. І хоча щодо деяких значень можна посперечатися, загальна картина з податковим навантаженням у нашій країні досить правдива.

Справжній рівень податкового навантаження в Україні, за розрахунками Я. Дропи та І. Чабан, становить 70–80 % від отриманого доходу без урахування податкового навантаження на заробітну плату і собівартість продукції. Таке оподаткування значно вище, ніж у розвинених країнах світу [15]. Проблема надмірного податкового навантаження актуальна від початку здобуття незалежності України, оскільки податкова система побудована головним чином за фіскальним принципом. У ній слабкі засади регульовного та стимульовного характеру. Протягом багатьох років уряд намагався зібрати якомога більше податків, щоб забезпечити бюджетну безпеку, проте бюджет фактично вже тривалий час дефіцитний (табл. 4), а життєздатність української економіки підтримується зовнішніми вливаннями капіталу. Для населення бюджетний дефіцит має негативне значення, оскільки воно бере участь у поверненні залучених для покриття дефіциту коштів шляхом сплати податків.

Таблиця 4

Державний бюджет України з 2008 до 2015 рр. (млн грн)

Рік	Доходи	% ВВП	Видатки	% ВВП	Кредитування	% ВВП	Сальдо (дефіцит бюджету)	% ВВП
2008	231 686,3	24,44	241 454,5	25,47	2732,5	0,29	-12 500,7	-1,32
2009	209 700,3	22,96	242 437,2	26,54	2780,3	0,30	-35 517,2	-3,89
2010	240 615,2	22,23	303 588,7	28,04	1292,0	0,12	-64 265,5	-5,94
2011	314 616,9	23,90	333 459,5	25,33	4715,0	0,36	-23 557,6	-1,79
2012	346 054,0	24,56	395 681,5	28,08	3817,7	0,27	-53 445,2	-3,79
2013	339 180,3	23,31	403 403,2	27,73	484,7	0,03	-64 707,6	-4,45
2014	356 957,7	22,78	430 108,8	27,45	4919,4	0,31	-78 070,5	-4,98
2015	534 648,7	–	576 848,3	–	2950,9	–	-45 150,5	–

*Джерело: [19] та розраховано автором за [3–7].

Податкове навантаження на фізичних осіб в Україні підтримується на рівні 38–42 % при тому, що ВВП на душу населення становить менше 1000 дол. США за рік [14], а за згаданим рейтингом – 43,1 % [18, 142]. І це при тому, що за методологією зарубіжних рейтингів ще не враховується податок на працюючих пенсіонерів. Отже, багато це чи мало?! На це риторичне питання відповіддю може бути рівень бідності в нашій країні. Згідно з даними Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, рівень бідності зменшився з 71,2 % у 2000 р. до 22,1 % у 2013 р. (найнижчим за останні 15 років він був у 2008 р. (20 %)). Унаслідок кризи 2014 р. значна частина населення стала ще біднішою через інфляцію, втрату роботи (рівень безробіття зріс від 7,7 % на кінець 2013 р. до 9,3 % станом на вересень 2014 р.). У 2015 р. зростання рівня бідності становило близько 32 % проти цільового орієнтира – 7 % [20, 18, 19].

Розглянемо, які ж саме податки найважливіші з погляду забезпечення бюджетної безпеки (табл. 5).

Таблиця 5

**Склад податкових надходжень до зведеного бюджету України
у 2010–2014 рр.**

Показники	Роки					Відхилення 2014 р. від 2010 р.	
	2010	2011	2012	2013	2014	абсолютне, млрд грн	відносне, %
Податкові надходження, млрд грн, з них:	234,5	334,7	360,6	354,0	341,0	106,5	45,4
податок на додану вартість	86,3	130,1	138,8	128,3	139	52,7	61,0
податок на доходи фізичних осіб	51,0	60,2	68,1	72,2	62,6	11,6	22,75
податок на прибуток	40,4	55,1	55,8	55,0	39,9	–0,5	0,99
акцизний податок	28,3	33,9	38,4	36,7	44,9	16,6	58,7
плата за користування надрами	1,5	2,7	3,3	14,2	18,2	16,7	1113,33
ввізне мито	8,6	10,5	13,0	13,3	12,4	3,8	44,2
плата за землю	9,5	10,7	12,6	12,8	12,1	2,6	27,4
рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси	–	21,2	17,7	5,7	5,9	5,9	–
Інші податки	8,9	10,4	13,0	15,9	6,0	–2,9	0,67

* Джерело: розраховано автором [3–7].

Як бачимо, найважливіша роль у наповненні бюджету належить податку на додану вартість (ПДВ) і податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), які у 2014 р. становили 139 та 62,6 млрд грн відповідно. При цьому ПДФО впливає не тільки на наповненість бюджету, але й на соціальну безпеку. Відомий учений-фінансист, нобелівський лауреат Джеймс Б'юкенен зазначав, що у сфері державних фінансів, оподаткування зокрема, інтереси осіб, які приймають рішення (від простого виборця до президента) і в сукупності формують суспільний вибір (public choice), визначаються не одними економічними, але й соціальними, політичними, культурними та іншими неекономічними мотиваціями. Нині в умовах великого соціального напруження в країні слова видатного економіста – це своєрідне застереження. Отже, важливим і першим кроком податкової реформи має стати розумне зменшення податкового навантаження на доходи громадян, скасування податків на доходи працюючих пенсіонерів.

Податкове навантаження розподілено між платниками податків дуже нерівномірно. Основний тягар несуть незаможні верстви населення, а це призводить до тінізації економіки, порушення принципів рівності та справедливості в оподаткуванні, втрати фіскальної функції податку і надходжень до бюджету, гальмування інноваційних процесів. Нерівномірність податкового навантаження в Україні спричинена також недосконалістю механізму надання податкових пільг [14].

Один із найвідоміших економістів світу, професор Вищої школи бізнесу при Чиказькому університеті Артур Лаффер на міжнародному форумі Yalta European Strategy – 2015 зазначав з приводу податкової реформи в Україні: “Немає нічого важливішого в Україні, ніж те, яким чином справляються податки. ... Якщо підвищувати податки, це штовхає людей до того, що вони припиняють їх платити, виводять бізнес за межі країни або згортають діяльність. Якщо обкладати збором тих, хто працює, і платити тим, хто не працює, багато хто просто не працюватиме”. Відомий учений навів історичний приклад, коли за часів Р. Рейгана в США скоротили податки, то відбулось економічне зростання. Він зазначив, що в Гонконзі взагалі немає ніяких податків, при цьому наявний профіцит бюджету. Останній приклад, вважаємо, для України не підходить через низку суттєвих соціально-економічних проблем принаймні на сучасному етапі її розвитку. Проте вчений надіслав українцям три меседжі: перший – мінімальне регулювання; другий – уряд не створює процвітання (матеріальних благ) і не пропонує рішення; третій – часто уряд – єдина проблема [21].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналіз податкового навантаження в Україні свідчить про гостру потребу в подальшому проведенні податкової реформи, спрямованої на його зменшення. Це є однією з передумов виходу країни з економічної кризи, підвищення ділової активності, депінізації економіки та активізації інвестиційної діяльності, що, безперечно, посилить бюджетну безпеку і дасть змогу країні послабити свою залежність від іноземних кредиторів. Подальші дослідження цієї проблеми мають здійснюватися в напрямі пошуку прийнятної для України власної моделі оптимального оподаткування. Її вектори – дерегуляція (децентралізація), декриміналізація (боротьба з корупцією), соціальна справедливість (система прогресивного оподаткування) і політична воля (бажання це здійснити).

Список використаних джерел:

1. Гурнак О. В. Податкові реформи в контексті соціально-економічного розвитку [Електронний ресурс] / Гурнак О. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF /binf_2012_5_56.pdf

-
2. Ослунд А. Україні потрібна радикальна, але розумна податкова реформа [Електронний ресурс] / Ослунд А. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/columns/2015/09/4/7080176>
 3. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2010 рік [Електронний ресурс] / Щербина І. Ф., Рудик А. Ю., Зубенко В. В. та ін. – Режим доступу : [http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget-Monitor/KV_IV_2010_Monitoring_ukr\(1\).Pdf](http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget-Monitor/KV_IV_2010_Monitoring_ukr(1).Pdf)
 4. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2011 рік [Електронний ресурс] / Щербина І. Ф., Рудик А. Ю., Зубенко В. В., Самчинська І. В. та ін. – Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget-Monitor/KV_IV_2011_Monitoring_ukr.pdf
 5. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2012 рік [Електронний ресурс] / Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. та ін. – Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Quarter%202012/KV_IV_2012_Monitoring_ukr.pdf
 6. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2013 рік [Електронний ресурс] / Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. та ін. – Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Quater%202013/KV_IV_2013_Monitoring_ukr.pdf
 7. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2014 рік [Електронний ресурс] / Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. та ін. – Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitoring%20Quarter%202014/ukr/KV_IV_2014_Monitoring_ukr.pdf
 8. Статистичний щорічник України за 2014 рік [Електронний ресурс] / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Август Трейд, 2015. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com>
 9. Баранова В. Г. Вплив податкового навантаження на розвиток підприємництва [Електронний ресурс] / В. Г. Баранова, О. Е. Дубовик. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/.pdf>
 10. Иванов Ю. Б. Сучасне оподаткування: мотиваційний аспект : монографія / Ю. Б. Иванов, О. Л. Єськов. – Х. : ІНЖЕК, 2007. – 328 с.
 11. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки / А. Соколовська // Економіка України. – 2010. – № 5. – С. 4–12.
 12. Амоша О. До питання про оцінку рівня податків в Україні / О. Амоша, В. Вишневський // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 11–19.
 13. Буцька О. Ю. Методика оцінки податкового навантаження: порівняльний аналіз / О. Ю. Буцька // Агросвіт. – 2013. – № 24. – С. 25–27.
 14. Голишевська Л. В. Податкове навантаження та його вплив на економіку України [Електронний ресурс] / Голишевська Л., Скробач Н. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Economics/64143.doc.htm
 15. Дропа Я. Податкове навантаження та його вплив на економіку України / Я. Дропа, І. Чабан // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 213–218.

16. Лункіна Т. І. Вплив податкового навантаження на фінансові результати підприємства [Електронний ресурс] / Лункіна Т. І., Щербіна Ю. О. // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 5. – С. 654–656. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/134.pdf>

17. Paying Taxes [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/data/exploretopics/paying-taxes>

18. Paying Taxes 2015: The global picture [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc-paying-taxes-2015-low-resolution.pdf>

19. Фінансовий портал. Мінфін України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/budget>

20. Цілі розвитку тисячоліття. Україна: 2000–2015 [Електронний ресурс] : Національна доповідь / Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. – К., 2015. – Режим доступу : <http://www.idss.org.ua/monografii/2015%20MDG%20Ukr%20Report%20DRAFT.pdf>

21. Американський реформатор розповів, як перетворити Україну на заможну країну [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nv.ua/ukr/publications/amerikanskij-reformator-rozproviv-jak-peretvoriti-ukrajinu-na-protsvitajuchu-krajinu-71425.html>